

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
факультет іноземних мов

кафедра англійської філології

ДИПЛОМНА РОБОТА

освітнього рівня – магістр

на тему

Метафоричне втілення концепту *CITY* в романі Пітера Акройда “London: The Biography”

Виконала: студентка групи А-21а
спеціальності 035 Філологія
(англійська мова і література)
Уманців О.М.

Керівник: д.ф.н., проф. Бистров Я. В.

Рецензент: к.ф.н., доц. Озарко І. І.

АНОТАЦІЯ

Івасишин М. Р. Дейктичні параметри англомовного автобіографічного тексту (на матеріалі романів Доріс Лессінг “Under my skin”, “Walking in the shade”). Дипломна робота освітнього рівня – магістр, на правах рукопису. Спеціальність 035 Філологія (англійська мова і література)”. – Івано-Франківськ, 2015.

У роботі досліджено семантичну структуру лінгвістичного концепту дейксису в автобіографічних романах Доріс Лессінг “Under my skin” та “Walking in the shade”. Для аналізу шляхів репрезентації Я авторки та її індивідуальності застосовувалися описовий метод та метод спостереження. Оскільки поняття дейксису має дискусійний характер, у роботі висвітлюються основні дейктичні елементи, які є невід’ємною частиною автобіографічного дискурсу. Застосований кількісний аналіз дозволив встановити відсоткове співвідношення дейктичних одиниць у різних типах дейксису.

Аналіз теорії дейктичного зсуву дозволив дійти висновку, що ситуацію, коли читач заглиблюється в текст, він або вона займає когнітивну позицію інтерпретації тексту. Інтерпретація тексту залежить від когнітивного аспекту позиції читача в тексті.

Ключові слова: дейксис, дейктичні маркери, дейктичний зсув, індивідуальність автора, картина світу автора.

ABSTRACT

Ivasyshyn M. R. Deictic parameters of English autobiographic text (on the basis of Doris Lessing's novels "Under My Skin" and "Walking in the Shade"): MA Thesis, manuscript. Specialty 035 Philology (English Language and Literature) – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2015.

The master's paper deals with the semantic structure of the linguistic concept of deixis in the autobiographic novels of Doris Lessing "Under my Skin" and "Walking in the Shade". In order to identify the ways of the narrator's personal representation and her identity in the text the descriptive method and the method of observation were applied. Since the concept of deixis is quite controversial, the paper makes it possible to single out the main deictic elements which are an integral part of autobiographic discourse. We applied a quantitative analysis in order to analyze and compare the use of the main elements of each type of deixis.

The analysis of deictic shift theory allows to make a conclusion that when a reader deepens into the text, *he* or *she* takes the cognitive point of interpretation within the text; the interpretation of the text depends on the cognitive aspect of a reader's position within the text.

Key words: author's identity, deictic markers, deictic shift, deixis, semantics, world picture of the author.

ВСТУП

Феномен *homo sapiens* у всьому розмаїтті власних виявів привертає увагу представників різних наук протягом багатьох століть. Однією із найпривабливіших і найскладніших залишається проблема, яка пов'язана із механізмами думки і мовлення та їх взаємодії.

Зацікавленість науковців до мовної особистості проявилася на початку ХХ століття, коли вчені усвідомили необхідність вивчення реальної мови кожного індивідуума та особистісного говоріння, переорієнтовуючи дослідження на носія мови. У наш час феномен мовної особистості, крім лінгвістів, цікавить також соціологів, філософів, етнологів, психологів.

Дослідження базується на теоретичних лінгвістичних положеннях Ю.М. Караулова, згідно з якими мовна особистість володіє власним знанням мови та особливостями її використання. У дослідженні також були використані окремі теоретичні аспекти проблеми мовної особистості, висвітлені у працях Я.В. Бистрова [4], Ю.З. Бобкової [5], Я.О. Бондаренко [8], Л.О. Калмикової [21], Е.Г. Луговської [34], І.А. Морякіної [38], К.Ф. Сєдова [46] та ін.

Загальна спрямованість сучасної лінгвістичної науки на дослідження людського чинника в мові, а також застосування наратологічного підходу до опису мовної особистості літературного персонажа визначають **актуальність** цього дослідження.

Особливої актуальності набуває дослідження жанру художньої автобіографії як типу тексту, яким послуговуються сучасні письменники, зорієнтовані на зображення людської діяльності в контексті її життєвих подій. Автобіографія як популярний жанр літератури та біографічні тексти зокрема не тільки активно використовуються сучасними письменниками, але й потребують докладного вивчення з точки зору лінгвістики та наратології.

Актуальність дослідження підтверджується ще й підвищеною зацікавленістю до творчості Мартіна Еміса і зокрема його постмодерністського автобіографічного роману “Experience: A Memoir” (2000), що залишив помітний

слід в англійському літературному процесі загалом і зокрема в біографічній прозі в аспекті аналізу мовної особистості художньо-біографічного наративу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в магістерській роботі *вперше* встановлено лінгвостилістичні маркери та дискурсивні стратегії реалізації мовної особистості наратора художньої автобіографії з урахуванням досягнень лінгвістики, психолінгвістики, наратології й літературознавства.

Об'єктом дослідження є дискурс мовної особистості наратора художньої автобіографії Мартіна Еміса "Experience: A Memoir".

Предметом дослідження є засоби репрезентації автора-наратора як одного із видів реалізації мовної особистості в романі.

Мета магістерської роботи полягає у виявленні особливостей репрезентації мовної особистості автора-наратора в художній біографії у межах тексту окремого художнього твору Мартіна Еміса "Experience: A Memoir".

Для досягнення визначеної мети в роботі вирішувалися такі **завдання**:

- обґрунтувати методiku опису та визначення поняття мовної особистості;
- з'ясувати основні параметри, характеристики та цілісну структуру мовної особистості;
- навести класифікацію основних типів наратора і визначити поняття наратора в художньому автобіографічному тексті;
- схарактеризувати особливості художньої (авто)біографії;
- проаналізувати наративні особливості текстів художньо-біографічної прози;
- відтворити ключові стратегії мовленнєвої поведінки мовної особистості наратора;
- визначити лінгво-стилістичні маркери мовної особистості наратора.

Для досягнення мети дослідження та вирішення конкретних завдань було використано такі **методи**: описовий метод – для опису ключових понять дослідження; метод спостереження та лінгвістичного опису – для виявлення, класифікації та представлення відібраного мовного матеріалу; лексико-

семантичний аналіз – для виокремлення семантичних полів та з'ясування частиномовної приналежності лексичних одиниць; семантико-стилістичний метод, що дозволяє виявити та описати мовні засоби, якими виражається автор-наратор в романі; кількісний метод – для уточнення та порівняння отриманих емпіричних даних на різних етапах комунікативної діяльності мовної особистості, а також для визначення поняттєвих і комунікативно-прагматичних домінант у структурі аналізованої мовної особистості.

Теоретичне значення роботи полягає в розбудові характерних ознак поняття мовної особистості як виду повноцінного уявлення особистості, встановленні її психічного, соціального, етичного складників крізь призму мови та дискурсу. Поглиблений теоретичний аналіз особистості автора в художній автобіографії М. Еміса робить внесок у подальше вивчення типології нараторів у навчальних курсах із стилістики й інтерпретації тексту.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його вихідних положень та результатів на практичних заняттях з англійської мови, у викладанні спецкурсів з лінгвістики тексту, теорії дискурсу, інтерпретації тексту, літературознавства, а також при написанні навчальних посібників та студентських наукових праць.

Апробація роботи. Основні положення і результати магістерської роботи були виголошені в доповіді на звітній науково-практичній конференції студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника за 2013 рік, а також тезах, опублікованих у матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених «Мовна комунікація і сучасні технології у форматі різнорівневих систем» (Горлівка 2012, 2013).

Мета та завдання дослідження зумовили **структуру** магістерської роботи, яка складається зі вступу, двох дослідницьких розділів, висновку, списку використаної літератури і додатків.

У Розділі 1 досліджуються поняття мовної особистості, її основні ознаки та характеристики; типологія нараторів в сучасній лінгвістичній науці та

особливості художньої (авто)біографічної прози, а також розглядається специфіка досліджуваної автобіографії Мартіна Еміса крізь призму літератури постмодернізму.

У Розділі 2 здійснюється аналіз лінгвостилістичних особливостей засобів реалізації мовної особистості наратора в художній автобіографії Мартіна Еміса “Experience: A Memoir” на лексико-семантичному та синтаксично-стилістичному мовних рівнях, виокремлюються основні періоди творчості мовної особистості наратора, характеризується наратор та тип його мовної особистості.

ВИСНОВКИ

Дослідження поняття мовної особистості являє собою аналіз різних видів поведінки, діяльності, комунікації, інтелекту, емоцій та всього того, що за допомогою мови та мовної компетенції особистості показує суть самого поняття людини та вирізняє її з поміж інших. Під мовною особистістю ми розуміємо особистість, яка виражається в мові і реконструюється в основних своїх рисах на базі мовних даних. Існує три підходи до вивчення мовної особистості, структурними одиницями яких є слова, як одиниці вербально-асоціативної мережі, ідеї та концепти, що характеризують картину світу кожної мовної особистості та цілі, завдання і мотиви, які обумовлюють індивідуальні особливості особистості та мотивують її. Завдяки одній із цих ознак ми впізнаємо у співрозмовнику щось типове для нього, інші ж допомагають виявити наслідки пережитих ним обставин.

Проаналізувавши відповідність між типом особистості та вибором нею дискурсивних елементів, встановлено, що мовці використовують певні дискурсивні стратегії, спрямовані на досягнення поставленої комунікативної мети та характеризують їх як мовних особистостей трьох типів: *депресивних*, для яких типовими є самокритика та самозвинувачення; *демонстративних*, що відрізняються надмірним вживання перебільшень та інтенсифікаторів та *паранояльних*, які характеризуються агресивністю.

Окрім того, у ході дослідження було залучено ще одну класифікацію мовних особистостей, які відповідно до своєї ролі в конфліктній ситуації постають *інвективними* (вдаються до прямої вербальної агресії), *куртуазними* (виявляють емоції образи) та *раціонально-евристичними* (демонструють здоровий глузд та іронію).

Проаналізувавши сучасні наратологічні теорії, було встановлено способи подавання та розподілу оповідних подій у межах діалогу письменника і читача. Автор твору делегує своє мовлення явному чи неявному нараторові, дискурс якого формує точку зору читача щодо описуваних подій. У літературознавстві

та наратології існує два типи наративної оповіді: я-нарація, де оповідь ведеться від першої особи і є суб'єктивізованою точкою зору наратора та об'єктивізована розповідь від третьої особи. Згідно із ситуаціями, в яких перебувають наратори, вони поділяються на гетеродієгетичних в екстрадієгетичних ситуаціях, розповідаючи історію, в якій не виконують ролі персонажа; гетеродієгетичних в інтрадієгетичних ситуаціях, тобто ведуть оповідь другого ступеня про події, в яких вони відсутні; гомодієгетичних в екстрадієгетичних ситуаціях, розказуючи власну історію та гомодієгетичних в інтрадієгетичних ситуаціях, будучи оповідачем другого ступеня власної історії.

На основі проведеного аналізу наративу Мартіна Еміса встановлено ознаки гомодієгетичного наратора в екстрадієгетичній ситуації, оскільки наратор розповідає власну історію і діє як головна особа твору.

Дослідження особливостей наративу вказало на ряд відмінностей між самим автором твору та наратором, що є витвором уяви першого, результатом взаємодії суб'єкта-реконструктора та суб'єкта-прототипа тексту автобіографії, оскільки природа автора – матеріальна та є зовнішньою щодо художнього світу, а наратор постає як виключно внутрішнє функціональне явище твору.

В ході аналізу особливостей художньої автобіографії було встановлено, що це специфічне міжродове жанрове утворення, що поєднує в собі риси художності та документальності та основними ознаками якого є художнє зображення життєпису реальної історичної особи, опора на справжній документ, психологічне занурення у внутрішній світ головного героя, застосування художнього домислу, суб'єктивність оповіді, ідентичність автора, оповідача та героя, нелінійна хронологія зображуваних подій, оповідь від першої особи. Художні біографічні твори також постають джерелом вивчення поглядів самого біографа, а також історичних особливостей часу, в якому він живе.

Під час проведеного дослідження було виявлено тенденцію авторів постмодернізму до відходження від канонів творення традиційної художньої автобіографії та все частішого звернення до гри біографічними фактами,

порушення хронології та руйнування загальноприйнятих тенденцій написання автобіографічного тексту, руйнуючи й читацький горизонт очікування. Читач такої біографії виступає співучасником оповіді та виробляє власну позицію щодо описуваних подій, проводячи власне історико-біографічне розслідування та активізуючи інтерпретацію образу зображуваної особистості, він визнається рівним із автором та стає рівноправним співучасником авторської гри із текстом.

Здійснивши аналіз засобів вираження мовної особистості наратора художньої автобіографії, було виявлено, що структура мовної особистості постає як єдність лексикону, тезаурусу, прагматикону, а також комунікативних та когнітивних аспектів.

Реконструюючи модель мовної особистості наратора автобіографії, нами було визначено основні періоди його творчого життя: *творчий період юності (youth)* та *період творчості дорослого письменника (adult)*, що дало змогу порівняти світогляд обох “Я” Мартіна Еміса. В процесі аналізу зміни ставлення наратора до основних подій та понять свого життя, таких як смерть, літературний світ, що є власне відображенням стосунків Мартіна із батьком, а також його пожиттєві нещастя із зубами, ми виявили, що центральною фігурою, яка розмежовує ці два періоди його творчості, а також надзвичайно сильно впливає на зміну світогляду наратора є його кузина Люсі, яка зникла напередодні Різдва 1973 року і червоною ниткою пронизує всі спогади автора автобіографії.

Згідно із класифікацією акцентуйованих мовних особистостей, в результаті аналізу дискурсу Мартіна, розглядаємо його як чітко виражену депресивну мовну особистість із частковими паранояльними рисами.

Кількісний аналіз використання наратором дискурсивних стратегій дав нам змогу виявити в його дискурсі домінування стратегії ввічливості, що характеризує наратора як справжнього англійця, в соціумі якого ввічливість відіграє особливу роль. Згідно із спрямованістю дискурсу наратора на реалізацію певних функцій мови та мовленнєвої комунікації, дискурс мовця ми

розподілили на інформаційний, фатичний, маніпуляційний та афективний, що є результатом реалізації наратором дискурсивних стратегій інформування, фатичної, маніпуляційної та афективної стратегій, втілених у жорсткій, м'якій та гнучкій формах. Мовна особистість наратора автобіографії характеризується також дискурсивною свободою, що проявляється у здатності мовця легко переходити від одного мовленнєвого реєстру до іншого.

Оцінюючи лексичний склад оповіді, можна стверджувати, що для мовлення наратора Мартіна характерні лексеми загального значення, нейтральна лексика загального вжитку, яка поруч із оказіональним вживанням вульгаризмів, іншомовних слів та ненормативною лексикою і сленгом, набуває експресивності. В ході дослідження лексики наратора нами були виявлені ключові слова-теми *experience, life, death, love*, навколо яких розгортаються найбільш значні семантико-тематичні групи лексики.

Після здійсненого аналізу, лексика твору була поділена нами на семантичні класи, що об'єднують в собі мовні одиниці тієї чи іншої частини мови. Дієслова, об'єднані нами в клас буття, мовленнєвої діяльності, фізичної дії, морально-інформаційної дії, положення в просторі. До класів іменників належать власні назви, прізвиська, нейтральні позначення людей, приміщень, просторових понять та ін. Найбільш яскраво представлені прикметники класу фізичного та природного стану, зовнішності людини, загальної позитивної оцінки. Значною частотністю вживання характеризуються прислівники способу дії, ступеня, міри, кількості, часу.

Проаналізувавши представлення суб'єктивного Я-наратора в романі, ми виявили, що разом із особовими займенниками *I, we*, найчастіше використовуються емоційні маркери депресивного стану (*depression, cry, self-pity*), що найяскравіше вказують на депресивні риси мовної особистості наратора.

Розглянувши синтаксичний аспект проблеми, виявлено надмірну кількість риторичних запитань та коментарів, що є одними із найяскравіших ознак депресивних мовних особистостей. Прийом протиставлення

використовується наратором для самоствердження і демонструє його демонстративні характеристики. Для вираження думки в процесі спілкування наратор удається до еліптичних речень, за допомогою простих речень створює динамізм оповіді, а називні речення використовує для ознайомлення читача із подальшими подіями. Щоб привернути увагу до певних подій чи емоцій, оповідач вдається до інверсії, паралельні конструкції та повтори підкреслюють важливу інформацію.

Аналіз стилістичних засобів та фігур дозволив виявити маркери реалізації мовної особистості наратора на стилістичному рівні. На сторінках твору розгортається цілий діапазон індивідуально-авторських метафор, що передають похмуру сприйняття реальності наратором.

Виявлений нами широкий спектр використання порівнянь вказує на креативні риси мовної особистості наратора, дискурс якого також значною мірою насичений епітетами. Вживаючи алюзію, метонімію, відокремлення, парадокс, персоніфікацію, клімакс, антитезу, іронію та конвергенцію, що разом із лексикою несуть в собі потужний прагматичний ефект, наратор формує свій словесний портрет та демонструє різні риси мовної особистості.

Отже, проведене дослідження дає підстави вважати мовну особистість наратора художньої автобіографії складним і багатостороннім поняттям, що поєднує в собі певні специфічні маркери та категорії як мовного, так і позамовного характеру.

Оскільки мовна особистість займає чільне місце серед проблем сучасної лінгвістики, перспективним є подальше дослідження даного поняття на матеріалі художніх автобіографій інших письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барышникова Д. Когнитивный поворот в постклассической нарратологии. НЛО. 2013. № 119. URL: <http://magazines.russ.ru/nlo/2013/119/b32.html> (дата звернення: 23.06.2016).
2. Баршт К. А. Мотив телесности в прозе Андрея Платонова. Русская литература. 2001. № 3. С. 53–70.
3. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. Москва: Худож. лит., 1990. 543 с.
4. Башкатова Ю. А. Телесная метафора в английской и русской лингвокультурах. Вестник Кемеровского государственного университета. Вып. 2. Т. 2. 2013. С. 24–27.
5. Белехова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії). Херсон: Айлант, 2002. 368 с.
6. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.04 / КНЛУ. Київ, 2002. 34 с.
7. Белехова Л. И. Историческая ретроспектива словесного поэтического образа как художественной категории. Вісник Черкаського університету. 1999. № 11. С. 82–100.
8. Белехова Л. Іконічність в американському поетичному дискурсі: проблеми перекладу. Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика: зб. наук. праць. 2010. Вип. 11. С. 247–252.
9. Береза І. Ю. Єдність духовного і тілесного у творах для дітей М. Вінграновського. Наукові праці. Філологія. Літературознавство. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2001. С. 4–6.
10. Бехта І.А. Від модернізму до постмодернізму: художні концепти текстової епохи. Львів: Вид-во Львівського університету, 2012. 228 с.

459. Tatsenko A. and M. Romaniuk. Tattoos: the relationship of diagnostic and semantic meaning. *Georgian medical news*. Tbilisi; New York, 2014. № 1(226). P. 50–54.

460. Thagard P. *Being interdisciplinary: trading zones in cognitive science*. In *Interdisciplinary collaboration: an emerging cognitive science* / S. J. Derry, M. A. Gernsbacher, C. D. Schunn (eds.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2005a. P. 317–340.

461. Thagard P. *Mind: introduction to cognitive science*. Cambridge, MA: MIT Press, 2005b. 278 p.

462. Thompson E., Varela F. J. Radical embodiment: neural dynamics and consciousness. *Trends in cognitive sciences*. 2001. Vol. 5, № 10. P. 418–425.

463. Tomasello M. *Constructing a language: a usage-based theory of language acquisition*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press, 2005. 388 p.

464. Tummers J., Heylen K., Geeraerts D. Usage-based approaches in cognitive linguistics: a technical state of the art. *Corpus linguistics and linguistic theory*. 2005. Vol. 1, № 2. P. 225–261.

465. Ullman M. T. *Language and the brain. An introduction to language and linguistics* / R. W. Fasold, J. Connor-Linton (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 235–274.

466. van Geert P. *Dynamic systems approaches and modeling of developmental processes*. In *Handbook of developmental psychology*. London: SAGE, 2003. P. 640–672.

467. van Gelder T. J. *Dynamic approaches to cognition*. In *The MIT encyclopedia of cognitive science* / R. A. Wilson, F. C. Keil (eds.). Cambridge, MA: MIT Press, 1999. P. 243–245.

468. Vendler Z. *Verbs and times*. In *Linguistics is philosophy*. Ithaca; New York, 1967. P. 97–121.